

Komlós Aladár (1892–1980)

Nem lehet nagy azoknak a száma az irodalmi s a tudományos életben, akik ne a személyes viszony valamely változatával vennének végső búcsút Komlós Aladártól. Azoknak is, akik nem tartoztak ismerősei, vagy éppen barátai köréhez, kapcsolata hozzá több, bensőbb, személyesebb volt, mint a pusztán szakmai figyelem és nagyrabecsülés. Egyéniségének, tudósi alkátának, erkölcsi magatartásának kisugárzása magyarázhatja ezt. Mert írásain átfénylő emberi egyénisége, tudósi habitusa, erkölcsi mivolta az irodalmi élet, a kritikai tevékenység, a tudományos munkálkodás alapkérdéseiben állítottotta rendszerint eszmélődés, mérlegelés, önszemlélés elé a véle csak írásaiban találkozót is.

Életútjának egésze is, napi tevékenységének minden részlete is fölvetette mindig az egyik legfőbb kérdést: el lehet-e választani a szakmai, a tudósi, a kritikusi magatartást, a szakmai, a tudósi, a kritikusi tisztességet a magánemberi magatartástól, tisztességtől, erkölcsiségtől? Életműve, könyvei, vitái egyértelműen nemmel felelnek. Magatartásának a szakmai értéken is túlfénylő vonzását éppen ez az erkölcsi egybevágas, ez az erkölcsi azonosság, kezesség kölcsönözte. Így még ha valahol tán tévedett is, tévedése is mindig ösztönző volt. Mert biztos lehetett olvasója mindenkori, igazságkereső szellem, igazságszerető lélek szől igazságkereső szellemhez, igazságszerető lélekhez munkáiban. Egy földérintetlen tény, egy elvétett logikai lépés, egy nem megfelelő módszerbeli mozzanat lehetett csak oka tévedésének. Mert érvényesülési hasznú alkalmazkodás sem témái megválasztásában, sem következtetései kialakításában, sem megfogalmazásaiban nem vezette sohasem. Megtisztelő emberi öröm, bizalmat adó jóérzés volt egy-egy vitatott kérdést véle boncolgatni, latolni, újragondolni. Fölfogásának ellenfelei is, – még ha be nem vallották is, – mindenkor tisztelői közé kellett, hogy tartozzanak.

Az általános történeti, kritikai, esztétikai igazság keresésén belül a méltánytalanságot szenvedők-höz, a balhitek által kirekesztettekhez, a kiváltságosaktól, előjogok jegyében, megaláztatokhoz vonzotta lelke. De nemcsak igazságot kívánt nekik szolgáltatni; – kiszolgáltatottságaik társadalmi, erkölcsi okait is mindig, mindenütt föl kívánta tárni és mutatni, hogy ne születhessenek ezek az okok újra soha újabb és újabb sorsok megnyomorítására. Így lett kutatói tevékenységének egyik alapterülete a 19. század irodalmának megszomorított és kisémmizett, magányba szorított és feledésre szánt, valójában azonban nagyon tehetséges ellenzéki világa; így lett vonzódásának és munkásságának egyik fő tárgya az igazságtalanul megítélt életművek, az álságosan megbélyegzett magatartások, a hamisan beállított események és mozgalmak revidálása. S így lett hangnemének gyakori színezője a félreértett, az elfeledett, az eltakart értékek érdekében folytatott tiszta és mindig nemes tónusú polémia.

Életműve felelet arra a gyakori kérdésre is, összefér-e a személyes vonzódás, a személyes jelenlét a tudományos tárgyiasással, distanciával. Szinte alapelvként vallotta, csak ott érhet el a kutató igazi eredményt, ahol személyes érdeklődése nyilvánvaló, ahol a maga életének, korának, társadalmának kérdéseivel is birkózhat, problémáira is választ várhat, kereséseiben is útmutatást lelhet. Még azokban az esetekben is, ha nemcsak elfeledett, de kevéssé jelentékeny életművek, irányzatok, kísérletek bűvárlatán nyugodtak is vizsgálatai, – konklúziói még akkor is mindig élő, aktuális tanulságokká, példázatokká tudtak lenni. Nemcsak Vajdáról, nemcsak Reviczkyről és Komjáthyról tudott átforrósodott hangon szólni, de Vargha Gyuláról, Endrődi Sándorról, Szalay Fruzsinaról, sőt, akár Szabolcska Mihályról is oly értő méltányossággal beszélt, hogy tagadhatatlan értékeiket olvasójának is visszavonhatatlan birtokává bírta tenni.

Példamutató volt abban is, hogy személyes vonzódásainak tárgyait, hőseit sohasem mások kisebbitésével kívánta emelni. Vajdáért egy életen át rajongott, de Aranyról is mindig hódolattal szólt, Ady és

Babits költészetéhez a jellemzés, a szerepkijelölés és sohasem a fölé- és alárendelés méricskélő, osztozkodó, szűkös csoportlelkű szándékával közeledett. S ha sok fönntartása volt is Németh László nézeteivel szemben, áradó tehetségének mindig elismeréssel adózott. Nagy lélektani érzékenysége, sokrétű irodalomközelítő tapasztalata, erős történelmi ítéllete egyre óvta a túlértékelésektől is. Tudta, a mellőzés és a túlértékelés valahol mindig találkozik abban, hogy nagy távon éppúgy árt az életmű megbecsülésének, mint a közönségizlés nevelésének, szervességének, arányérzékének is. Ezért a népszerűtlenség árán is, mindig fölemelte szavát az arányt tartó, mértékes ítélet érdekében. S az irodalomtörténetírás őt igazolta. A két világháború között például Bródy esetében, a fölszabadulás után pedig Radnótiéban. E két fontos életműnek oly pontosságú foglalatot rajzolt, amelyet azok valóban és teljesen ki tudtak tölteni. Világosan látta, az elméretezett foglalat kisebbiti, a pontos viszont dúsfítja, súrítja, s igazi valójában segíti megragadni az életmű karakterét, értékét, jelentőségét.

S a biztos aránytudat saját pályáján is mint megvesztegethetetlen, bíráló önismeret, önmegítélés kísértte. Költőnek indult s a széppróza művelőjének. Került is ki keze alól mindkét területen figyelemreméltó. Mégis, nemcsak az önismerethez és önbírálatához volt ereje, de ahhoz is, hogy szakítson álmaival, s azon a területen szolgálja tovább a művészetet, amelyre tehetsége elsősorban kijelölte: a kritikáén. S amikor egy olyan új korszak lépett be a történelembe, amely mást kívánt, mint ami az ő kritikai tehetségében és szemléletében, elveiben és módszereiben adva volt, megtalálta az utat abba a tevékenységi körbe, amelyben továbbra is szolgálhatta a lelkét betöltő tárgyat s nemzete művelődését. Fanyar humorral, de sértődöttség nélkül szerette mondani, hogy immár *csak* irodalomtörténész. Valójában az önismeret, az önitélet s ami a legfőbb: az önkorrekció nemes öntudatával vállalta, becsülte, szerette ezt a tevékenységi körét is.

S hasonló folytonos önkorrekcióval élt a maga felfogásával és módszereivel, véleményeivel és ítélleteivel szemben is. Őket illetően is mindenkor kész volt az új ismeretek és új módszerek, az új megvilágítások és az új feladatok alapján a változásra. Aki elolvassa például a Vajdáról vagy Reviczkyről írt különböző évszámú, különböző korszakú összefoglalásait, – csak a tisztelet hangján szólhat folytonos önkorrekcióiról; arról, mennyire nem a saját véleményéhez való makacs ragaszkodás, hanem az igazság keresése vezérelte. Így emelkedhetett munkássága egyre magasabbra, mindaddig, míg csak hosszú betegsége ki nem ütötte kezéből a tollat. De figyelme szinte nehéz utolsó napjain befogadó, őszintén ítélő és méltányoló figyelemmel kísértte fiatalabb pályatársai munkáját.

Könyvei, tanulmánykötetei, életműbemutatói, monográfiái asztalunkon maradnak, kézikönyveink közé számítanak, forgatjuk őket minduntalan, – de aki ismerte közelről, tudja, semmiféle könyv nem pótolhatja azt, aki ő volt: a minden ízében tiszta és igaz embert, az önmaga felé is mindenkor megvesztegethetetlen ítéletű, a közönségességtől irtózó, az emelkedett és komoly szavú férfit.

Németh G. Béla

Bálint Sándor
(1904–1980)

Gyászoló barátai, tanítványai és tisztelői 1980. május 20-án kísérték utolsó útjára a szegedi alsóvárosi Havi Boldogasszony-templomból a magyar művelődéstörténet és néprajztudomány emberöltőnkben talán legnagyobb és legkiválóbb egyéniségét.

1904. augusztus 1-én Szegeden, az Alsóvároson született papikatermelő, gazdálkodó ősök népes családjából. Élete, pályája, munkássága mindvégig szeretett Városához és szülőföldjé népéhez kapcsolódott. A gimnáziumot a szegedi piaristák „kegyes iskolájában” járta és 1922-ben érettségizett. 1926-ban a város egyetemén szerzett bölcsészdoktori oklevelét *Szilády Aron pályája* (Szeged 1926) című irodalomtörténeti értekezésével. Ugyanakkor a szegedi tanítóképzőben tanári képesítést szerzett. Itt 1931–1944 között, az egyetem tanárképző főiskoláján pedig 1938–1946 között a pedagógusok százait nevelte. 1934. július 9-én az első magyar néprajzi tanszéken, az akkor hetven esztendőes Sóllymossy Sándor katedráján „Az alföldi magyarság néprajza, különös tekintettel Szeged népére” tárgykörrel magántanárként habilitáltak. 1941-ben, amikor a szegedi néprajzi tanszéket Kolozsvárra telepítették, Bálint Sándor Szegeden maradt és 1947-ben az újból felállított katedrán már egyetemi tanárként vette át Sóllymossy örökségét. *A szegedi paprika* (Bp. 1962) című monográfiájával nyerte el

a kandidátusi tudományos fokozatot, és csak élete utolsó hónapjaiban – barátai unszolására – tett lépéseket a tudományok doktora cím megszerzésére. Hetvenedik születésnapjára Péter László állította össze és adta ki a szegedi *Somogyi-könyvtár kiadványai* sorozat 17. számaként (Szeged 1974) munkásságának bibliográfiáját, amely közel négyszáz tételt tartalmaz ugyan, de még hiányzanak belőle az 1974. közepétől megjelent vasok összefoglalások, életművének nagy összegezése és – a tragikusan hirtelen halála ellenére is – harmonikus befejezése.

Bálint Sándor híret, tudományos tekintélyét a néprajz, és azon belül is főként a szakrális néprajz művelésével szerezte meg. Szakmai érdeklődése, figyelme azonban nem volt szűk látókörű; mindig összefonódott egyfelől Szegednek múltjával-jelenével. Másfelől azonban soha nem vettette el a hazai és egyetemes művelődés-, művészet- és irodalomtörténet szempontjait sem, azokat jelentős és maradandó eredményekkel gazdagította. Egy-egy nagyobb lélegzetű monográfiáját mindig a részlettanulmányok egész sora előzte meg. Első egyetemi magántanári évében *Irodalomtörténeti tanulmányok* (Szeged 1935) címmel Zrínyi Miklósról, Dugonics Andrásról, Vajda Jánosról, az erdélyi irodalomról szóló korábbi dolgozatait gyűjtötte csokorba. Első nagyobb néprajzi összefoglalása *Népünk ünnepei* (Bp. 1938) címmel jelent meg. Ugyanebből a témakörből valók a *Sacra Hungaria* (Bp. 1943) és a *Boldogasszony vendégségében* (Bp. 1944) című, ma is forrásértékű tanulmánygyűjteményei. A háborút követő másfél évtizedben, egyetemi tanári munkája során érlelődtek meg és az ötvenes évek végétől láttak napvilágot életművének nagy alkotásai: a *Szegedi szótár* (Bp. 1957), *A szegedi népelet* (Bp. 1958), *Szeged városa* (Bp. 1959), *A Szeged-alsóvárosi templom* (Bp. 1966), *A szegedi nép* (Bp. 1968), *Szegedi példabeszédek és jeles mondások* (Bp. 1972), *Tombácz János meséi* (Bp. 1975.)

A mindig szerény tudós azonban a szűkebb szakmai, néprajzi diszciplína és a patrióta-szemlélet határain túl látott. Korokat összefogó és a magyar művelődéstörténet egészét szemlélő szintézisre törekedett. Ennek módszerében is követendő példáját a *Szeged reneszánsz kori műveltsége* (Bp. 1975) című tanulmányában mutatta meg. Ebben a középkor-vegi művelődés, könyvtár- és iskolatörténeti adatok gazdag sorából Szeged, „egy alföldi, törzsökös magyar város életének, hajdani műveltségének nem sejtett elevensége és gazdagsága” nyomán jutott arra a végső bizonyosságra, hogy „az egykorú hazai polgári kultúra kezdődő humanista műveltsége nemcsak német jellegű városainkra jellemző”. A patrióta-, sőt a felekezeti szemléleten is messze túlmutat a szakrális néprajz egy élet során gyűjtött és az egész magyar művelődés területére tekintő anyagának három kötetben való rendszerezése *Kardcsony, húsvét, pünkösd* (Bp. 1973, második kiadás 1976) és *Ünnepi kalendárium I–II.* (Bp. 1977) címmel. Az irodalomtörténet művelői számára talán ezekben a kötetekben tűnhet fel leginkább régi írott emlékeink, így Temesvári Pelbárt műveinek vagy nyelvemlékeinknek tüzetes ismerete. Ugyancsak e kötetek lapjain, továbbá a *Tombácz János meséi* (Bp. 1975) bevezetésében a népi kiadványok, a ponyvaköltészet és ponyvairodalom feldolgozásának számos megoldásra váró kérdésére, elvégzendő feladatára kapunk indítást.

Bálint Sándor életének utolsó heteiben is új műbe kezdett. A soha meg nem valósuló tervei ellenére is megadatott neki, hogy a szülővárosához kötődő gazdag életművét, a „szakadatlan személyes gyűjtés, vizsgálódás és ellenőrzés” eredményét és koronáját, *A szegedi nemzet két hatalmas kötetét* készen (Szeged 1976–1977), a harmadikat pedig a nyomdai munkálatok közben láthassa. A magyar tudományosság e páráját ritkító alkotásának előszavában már a Móra Ferenc, Tömörkény István és Juhász Gyula sorát záró „utolsó szegedi” végrendekezése szól az utókornak: „Most életem őszén . . . a summázásra kellett rászánnom magamat és a további feladatok elvégzését a jövő nemzedéktől kérem”.

Holl Béla

Csóka János Lajos

(1904–1980)

A hazai medievisztika nagy öregjeinek egyik jellegzetes tudós-típusa távozott el személyében. Tudásánál csak szerénysége volt nagyobb, ez azonban nem volt álszerénység, mert tudományos meggyőződése védelmében félelmetes logikájú vitapartner is tudott lenni. Fő kutatási területe, a középkori magyar történet latin nyelvű forrásai, feltárásuk és elemzésük közben bőven kínálták számára a megoldandó feladatokat csakúgy, mint a vitákban való tisztázás izgalmas lehetőségeit. Természetes tehát, hogy Csóka minden jelentős irodalomtörténeti munkája valóságos vitairattá vált.

Ökonómikusan bánt idejével és erejével, hosszú tudományos munkássága során érdeklődése középpontjában mindig az Árpád-kori latin elbeszélő források megoldatlan rejtélyei álltak. Szinte minden érdemi kérdéshez hozzászólt: értekezett az István-kori törvényekről (*Az első magyar törvénykönyv keletkezéstörténete. Jogtörténeti Tanulmányok*, III. Bp. 1974.), foglalkozott a Hartvik-féle István-legendával (*Hartwik von Hersfeld. Ein Benediktiner-Diplomat im XI. Jh. Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens* 1966.), heves vitákat folytatott a Gellért-legendák kronológiája tárgyában (*Szent Gellért kisebb és nagyobb legendájának keletkezéstörténete. In: Középkori kútfont kritikus kérdései.* Szerk.: Horváth János és Székely György. Bp. 1974.) stb. Nézeteinek summáját *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században* (Bp. 1967.) c. monográfiájában foglalta össze.

Csóka ebben a könyvében újszerű módon, a középkori bencés szellemiség világánál vizsgálja Árpád-kori irodalmunkat, és arra a következtetésre jut, hogy a XIII. sz. közepéig szinte minden művet kifejezett bencés színezet von be. Ez a hatás – mondja – megfelelő szöveg- és stíluskritikai módszerrel, filológiai hitelességgel bizonyítható és eredetét a bencés rend regulájának, illetve a Nagy Szent Gergely-féle *Benedek-vitanak* szövegéig és szelleméig lehet visszavezetni. Csóka tudatosan vállalta tehát az egyoldalúság vádját, és ha sok tekintetben alapvetően új felismerésekig jutott is el, ez a tény önmagában véve is vitára ingerelte a tudományos közvéleményt. Ebben az összefüggésben helyezte el az Anonymus-kérdést is, melynek megoldása állandóan foglalkoztatta őt (*Ki volt Anonymus?* MNY 1962. *Észrevételek a P. dictus értelmezéshez.* Itk. 1976.)

Az irodalomtörténet mellett Csóka jelentős diplomatikai (*A pannonhalmi oklevél interpolálása.* LK 1961. *Adalbert és Walfer pannonhalmi okleveleinek hitelessége.* LK 1964.) és egyháztörténeti munkásságot fejtett ki (*I benedettini e l'inizio dei rapporti letterari italo-ungheresi.* In: *Italia ed Ungheria.* A cura di M. Horányi e T. Klaniczay. Bp. 1967. *Wolfgangus monachus ad ungaros missus est.* Vigilia 1972. stb.). Ez utóbbinak gyümölcse az a nagyszabású szintézis, mely *Geschichte des benediktinischen Mönchtums in Ungarn.* (St. Ottilien, 1980) címmel jutott a nemzetközi tudományosság színe elé.

Csóka János Lajos életútjának alakulását, tudományos munkásságának karakterét döntően meghatározták Pannonhalma történelmi tradíciói. 1922-ben lépett a bencés rendbe s az ottani Hittudományi és Tanárképző Főiskolán szerzett tanári oklevelet. 1930-tól kisebb-nagyobb megszakításokkal haláláig ugyanott főiskolai tanárként működött. 1935–1943 között a Pannonhalmi Szemle felelős kiadója, élete utolsó éveiben főlevéltáros volt. 1970-ben rendkívüli taggá választotta a Bajor Bencés Akadémia Történelmi Szekciója. Mint Plátón: scribens mortuus est.

V. Kovács Sándor

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Marton Andor

A kézirat nyomdába érkezett: 1980. IV. 11. – Terjedelem: 12,92 (A/5) ív
80.8221 Akadémiai Nyomda, Budapest – Felelős vezető: Bernát György

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Теглаши, И.:</i> О взглядах Яноша Жамбоки (Самбукуса) на язык и историю	245
<i>Ковач, Ш. И.:</i> Образ вулкана в поэзии Миклоша Зрини и „Ода к Этне” Сципиона Эррико	266
<i>Коромпай, Х. Я.:</i> От «народной поэзии» и народности. (Терминологические вопросы в переписки Петёфи и Араня)	285

Краткие сообщения

<i>Немешкюрти, И.:</i> Шалленберг, Вадрианус и Балашши	310
<i>Кёпеци, Б.:</i> Грациан в Венгрии	315
<i>Кшши, Й.:</i> Исландский переводчик Петёфи	321
<i>Ботка, Ф.:</i> Два неизвестных романа Белы Иллеша	322

Документация

<i>Гёмёри, Дь.:</i> Прошение Адама Чахровского эригерцогу Эрнё от 1590 года	332
<i>Вашархейи, Ю.:</i> Альберт Молнар и Иоганн Йохин фон Русдорф	335
<i>Энеди, Ш.:</i> Письма Дьёрдя Аранки к Габору Дёбрентеи и одно ответное письмо	343
<i>Лендьель, А.:</i> Эндре Ади и Йозеф Холлош	348

В мастерской

<i>Сили, Й.:</i> Истинность эстетического (Гносеологическое сопоставление работы Кристофера Кодуэлла „Иллюзия и действительность” и труда Дьёрдя Лукача „Особенности эстетического”	351
---	-----

Обзор

Иштван Шётер: Полукруг. Статьи о литературе XIX века. (<i>Кечкеш, А.</i>)	360
Ференц Биро: Молодой Бешеньеи и его друзья — писатели. (<i>Сайбели, М.</i>)	365
Фаркаш Йозеф: Писатели, идеи, революция. (<i>Ботка, Ф.</i>)	369
Михай Вайда Дьёрдь: Соотношения (<i>Фриц, И.</i>)	371
История венгерской печати, т. I. 1705—1848 гг. (<i>Кулиан, И.</i>)	373

Хроника

Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (PKHI 1900 Budapest V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással PKHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetés bejelenthető az Akadémiai Kiadónál (1363 Budapest V., Alkotmány utca 21. Telefon: 111-010).

Példányonként beszerezhető: az Akadémiai Könyvesboltban (1368 Budapest V., Váci utca 22. Telefon: 185-881), a PKHI Hírlapboltjában (1055 Budapest V., Bajcsy-Zsilinszky út 76. Telefon: 116-269) és minden nagyobb árusítóhelyen.

Előfizetési díj egy évre: 90,— Ft

1 szám ára: 15,— Ft

Indexszám: 25 401

Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat,
H-1389 Budapest, Pf. 149.

Ára: 15 Ft

Előfizetés egy évre: 90 Ft

INDEX: 25 401
ISSN 0021—1486

SOMMAIRE

- Téglásy, I.*: A la conception de la language et de l'histoire de János Zsámboky (Sambucus) 245
Kovács S., I.: Les tableaux de volcans de Zrinyi et l'ode à l'Etna de Scipione Errico 266
Korompay H., J.: De la „poésie populaire” au populisme (Problèmes terminologiques dans la correspondance de Petőfi et Arany) 285

Bulletin

- Nemeskürty, I.*: Schallenberg, Vadianus et Balassi 310
Köpeczi, B.: Gracián en Hongrie 315
Kiss, J.: Le traducteur irlandais de Petőfi 321
Botka, F.: Deux romans inconnus de Béla Illés 322

Documents

- Gömöri, Gy.*: La requête d'Adam Czahrowski à l'archiduc Ernest de l'année 1590. 332
Várashelyi, J.: Albert Molnár et Johann Joachim von Rusdorf 335
Enyedi, S.: Les lettres de György Aranka à Gábor Döbrentei et une lettre de Döbrentei à Aranka 343
Lengyel, A.: Endre Ady et József Hollós 348

Atelier

- Szili, J.*: La vérité de l'esthétique. (Une confrontation épistémologique de l'*Illusion et réalité* de Christopher Caudwell et de *La spécificité de l'esthétique* de György Lukács) 351

Revue

- Sötér, István: Félkör (Demi-cercle) (*Kecskés, A.*) 360
Bíró, Ferenc: A fiatal Bessenyei és íróbarátai (Le jeune Bessenyei et ses amis-poètes) (*Szajbély, M.*) 365
József, Farkas: Írók, eszmék, forradalmak (Écrivains, idées, révolutions) (*Botka, F.*) 369
Vajda, György Mihály: Összefüggések (Corrélations) (*Fried, I.*) 371
A magyar sajtó története I. (L'histoire de la presse hongroise. Vol. I.) 1705—1848. (*Kilián, I.*) 373

Chronique

